

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ: РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

INNOVATIVE TECHNOLOGIES LEARNING IN HIGHER LEGAL EDUCATION UKRAINE: THE ROLE AND IMPORTANCE

Моца А.А.,

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
міжнародних економічних відносин, провідний спеціаліст
Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Стаття присвячена актуальним проблемам модернізації та підвищення якості вищої юридичної освіти України у контексті її європейської інтеграції. Особливу увагу приділено інноваційним технологіям навчання на юридичних факультетах.

Ключові слова: інноваційні технології навчання, розвиток вищої юридичної освіти, євроінтеграційні процеси.

В статье рассматриваются актуальные проблемы модернизации и повышения качества высшего юридического образования Украины в контексте его европейской интеграции. Особое внимание уделено инновационным технологиям обучения на юридических факультетах.

Ключевые слова: инновационные технологии обучения, развитие высшего юридического образования, евроинтеграционные процессы.

Actual problems of modernization and improvement of the quality of the higher legal education of Ukraine in the context of European integration are considered in the article. The special attention was given to the innovative technologies of education on the faculties of law.

Key words: innovative technologies of education, development of the higher legal education, eurointegration processes.

Головний стратегічний напрям розвитку національної сучасної вищої юридичної освіти спрямований на входження України до загальноєвропейського та світового освітнього і наукового простору, гармонізацію вітчизняних і міжнародних стандартів вищої освіти, приведення нормативно-правових актів України відповідно до законодавству Європейського союзу.

Процес узгодження українського та європейського законодавств здійснюється відповідно до нових суспільних потреб (державно-правових, політичних, економічних, культурно-освітніх) в умовах імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС, децентралізації державної влади, виведення України із кризи шляхом впровадження Реанімаційного пакету реформ, зокрема правової і судової, прозорості у діяльності державних інституцій тощо. Все це висуває нові вимоги до рівня викладання юридичних дисциплін у вищих навчальних закладах шляхом пошуку інноваційних форм і методів підготовки: від розроблення і введення в навчальні плани нових навчальних дисциплін, що відповідають сучасному та перспективному розвитку наукової думки, до впровадження інноваційних методик викладання правничих наук.

Нині важливо скористатися усіма можливостями Закону України «Про вищу освіту», щоб інтернаціоналізація освіти, яка супроводжується низкою викликів, пов'язаних із забезпеченням якості, інноваційності та привабливості, сприяла б конкурентоспроможності національних навчальних закладів в умовах ринкової економіки [1, с. 242].

Зазначимо, що Ужгородський національний університет у рамках Стратегії розвитку ВНЗ як інно-

ваційного вищого навчального закладу упродовж наступних років спільно з європейськими партнерами активно використовуватиме умови прикордоння для запровадження інновацій, стимулювання наукових досліджень і прикладних розробок, розширення академічної мобільності студентів та викладачів, підвищення ролі університету в житті територіальних громад, реалізації концепції сталого розвитку Закарпаття. Участь у міжнародних освітніх проектах, європейських рамкових програмах «Еразмус+» та «Горизонт–2020» сприятиме зміцненню навчально-матеріальної бази, впровадженню інноваційних технологій навчання у форматах, властивих європейській практиці.

В моделі університету як «трикутника знань» головна увага зосереджена на особистості студента як основного об'єкта діяльності ВНЗ. Концептуальним завданням закладу є підготовка інноваційно-орієнтованих у пріоритетних галузях науки і технології фахівців, які не тільки мають певний об'єм знань і навичок творчої діяльності, а й готові до комерціалізації наукових результатів. Необхідним є також стимулювання молодих вчених для їх наукових досліджень щодо інноваційної діяльності.

Повне виконання програм підготовки студентів при обмеженому фінансуванні, без втрати якості навчання можливе лише через суттєву модернізацію навчального процесу – використання нових методів і технологій (інноваційних, інформаційних і телекомунікаційних), які дозволять більш активно залучити адміністрацію ВНЗ, науковців, викладачів, студентів до процесу управління якістю освіти.

Мета статті – розкрити роль і значення інноваційних технологій навчання у вищій юридичній освіті, визначити і запропонувати найбільш ефективні методи і форми навчання на юридичних та інших факультетах, де поглиблено вивчається право.

Сьогодні роль юридичної освіти і науки України є надзвичайно важливою, адже від рівня її розвитку залежить якісна реалізація правової реформи, узгодження законодавства України із законодавством ЄС, створення громадянського суспільства з ефективною правовою системою, підвищення якості законотворчої та правозастосовчої діяльності, що, у свою чергу, сприятиме утвердженню України як розвиненої, соціальної за своєю сутністю, демократичної, правової держави, в якій діє принцип верховенства права [2, с. 4].

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються, зумовили необхідність корінного оновлення методології і технологій організації навчально-виховного процесу у вищій юридичній освіті. Інноваційна спрямованість діяльності викладачів, що включає створення, освоєння і використання інноваційних нововведень, стає засобом підвищення якості підготовки випускника правничої професії.

Реалізація навчальних програм підготовки правників у сучасних умовах можлива лише шляхом застосування нових інноваційних, інформаційних і телекомунікаційних технологій. [3] Підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних правників, які готові до виконання науково-дослідних робіт, розв'язання прикладних і творчих завдань, може здійснюватись лише у такому ВНЗ, де виконуються основні завдання та принципи створення зони Європейської вищої освіти (шість цілей Болонського процесу), таких як: 1) введення двоциклового навчання; формування системи контролю якості освіти; 2) розширення мобільності студентів і викладачів; забезпечення працевлаштування випускників; 3) підвищення привабливості європейської вищої освіти, в тому числі за рахунок співпраці між університетами; 4) забезпечення мобільності студентів і створення сумісних програм навчання; 5) проведення наукових досліджень і практичної підготовки; 6) підготовка і захист наукового ступеня «доктора філософії», у нас раніше – «кандидата наук».

З метою зміцнення та розширення Європейського простору вищої освіти необхідно реалізувати такі заходи:

- затвердження загальноприйнятої системи вчених ступенів, в тому числі шляхом запровадження стандартизованого Додатку до диплома; участі у програмах отримання подвійних дипломів;

- запровадження системи освіти на основі двох ключових навчальних циклів: переддипломного (бакалавр) та післядипломного (магістр); узгодження Національної рамки кваліфікацій України з Європейською загальною кваліфікаційною рамкою;

- застосування Європейської Кредитної Трансферної Системи (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів [4].

Рівень розвитку комп'ютерних технологій та систем дає можливість розробляти та використовувати

у юридичній освіті сучасні концепції менеджменту. Вони розкривають широкі можливості для спільного використання інтелектуального потенціалу, матеріальних, трудових та фінансових ресурсів [1]. Сьогодні неможливо уявити активних учасників навчально-виховного процесу, які б не використовували сучасні комп'ютерні засоби (планшети, мобільні телефони, ноутбуки тощо).

Для оптимального використання комп'ютерних технологій можна визначити такі можливі шляхи їх впровадження у навчальний процес:

- забезпечення вільного доступу до Інтернету за посередництвом безпроводної мережі Wi-Fi;

- створення системи моніторингу функціонування інфраструктури освітньої діяльності;

- інтеграція в європейські та національні науково-освітні телекомунікаційні мережі.

Використання сучасних інформаційних технологій в освітньому процесі створює реальні передумови підвищення якості юридичної освіти [5, с. 343].

Актуальною науково-методичною задачею вищої юридичної освіти поряд із систематичним пошуком нових ефективних форм і методів навчання є розроблення і введення в навчальні плани нових навчальних дисциплін (спекурсів та дисциплін вільного вибору). Класичні (традиційні) юридичні дисципліни (конституційне право, міжнародне публічне право, адміністративне право, цивільне право, кримінальне право, цивільне процесуальне право, кримінальне процесуальне право, господарське право, трудове право тощо) постійно оновлюються за своїм змістом у зв'язку зі змінами, викликаними імплементацією Угоди України про асоціацію з ЄС, прийняттям нових кодексів та інших нормативно-правових актів, ратифікацією Україною нових міжнародно-правових документів, розвитком правових інститутів тощо.

Необхідність перегляду змісту навчальних дисциплін юридичного та суміжних з ним профілів викликана динамічним розвитком правових знань (що, відповідно, вносить зміни в систему правових наук) і глобальним розширенням інформаційно-правового простору, а також збагаченням навчальних дисциплін новими правовими поняттями, категоріями [2, с. 6].

Наведемо приклад появи нових термінів. У «Юридичній енциклопедії» наведено нове словосполучення – «інноваційне законодавство», значення якого трактується як «специфічна комплексна галузь законодавства, якою регулюються суспільні відносини в процесі здійснення організаційних, фінансових, інвестиційних, матеріально-технічних та інших заходів, спрямованих на створення і впровадження науково-технічних розробок, нової техніки і технологій, нових форм організації праці та управління, освоєння і випуск нових видів продукції» [6].

Сучасна методика викладання правничих наук має багатий арсенал різноманітних способів, прийомів і засобів навчання як загальнодидактичних, так і галузеводидактичних дисциплін. Розглянемо в межах статті найбільш ефективні, дієві технології навчання у вищій юридичній освіті з позиції доцільності їх використання у сучасних умовах. Безумовно, такими є

інноваційні методи, серед яких найбільш значимими у застосуванні є *активні* та *інтерактивні* методи навчання. Технологія активного навчання спрямована на застосування активних методів навчання, орієнтованих на особистість студента, на його активну участь у саморозвитку, отримання якісних знань, професійних умінь, творче вирішення конкретних проблем.

Інтерактивне навчання відбувається, коли проходить постійна, активна взаємодія всіх учасників навчального процесу між собою. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і студент, і викладач є рівноправними членами навчального процесу. Інтерактивне навчання передбачає використання методу моделювання різноманітних життєвих ситуацій, вирішення завдань викладача на основі аналізу проблеми, використання рольових ігор та інших інноваційних методів навчання.

Інноваційність у навчальному процесі приводить до зміни взаємовідносин викладачів та студентів. Якщо у традиційному навчанні простежується підсистема «суб'єкт – об'єкт», у якій студенту відводиться пасивна та залежна роль, то при інноваційному навчанні студент перетворюється у важливий освітній суб'єкт, залучений до активної, творчої співпраці з викладачем, зацікавлений у здобутті глибоких і актуальних професійних знань. Зосередженість на «суб'єкт-суб'єктній», діалогічній взаємодії вимагає реалізувати навчально-виховний процес через поєднання традиційних та інноваційних методів та форм навчання.

Аналіз сучасних інноваційних методів навчання. З точки зору термінології, в освітній теорії та практиці існує певна поняттєва розбіжність щодо розрізнення форм, методів, технологій навчання. У статті 50 Закону України «Про вищу освіту» форми організації навчального процесу визначаються як навчальні заняття: самостійна робота, практична підготовка та контрольні заходи, а основними видами навчальних занять у вищих навчальних закладах вважаються лекції, лабораторні, практичні, семінарські, індивідуальні заняття та консультації [7]. В. Луговий [8, с. 18] також розмежує поняття «види навчальних занять» і «методи/технології викладання», розуміючи під першим терміном специфіку організації освітньої діяльності, а під другим – шляхи і способи опрацювання освітньої (педагогічної) інформації з метою подальшого навчання. Він пропонує для використання дві категорії освітньої діяльності: *методи (прийоми, способи) викладання*, під якими розуміє види навчальних занять і частково (самостійна робота, практична підготовка) форми організації навчального процесу, та *види навчальної діяльності* – навчальні завдання, розроблені викладачем для виконання студентом.

Теоретико-методологічні аспекти інноваційного розвитку вищої освіти України ми описували раніше [9, с. 259].

Та все ж основною формою навчання у вищому навчальному закладі є і залишається *лекція*, незва-

жаючи на її, на перший погляд, пасивну форму навчання. Лекції є однією з найдавніших та найпоширеніших форм викладання у вищій школі, а курси лекцій компактно об'єднують в собі великий обсяг знань, який викладач подає в опрацьованому ним вигляді. Нині традиційні лише інформативні лекції не завжди задовольняють попит студентів. Тому проходить певна реструктуризація навчального процесу шляхом запровадження інноваційних освітніх технологій.

Вирішення цих завдань спрямовано на перехід від традиційних методів навчання до нових форм і методів навчання, орієнтованих на формування підвищення якості освіти студента, який прагне поєднувати власні теоретичні знання та сучасні наукові здобутки з розв'язуванням фахових завдань, що виникають на практиці через підвищення його творчої активності [10, с. 65–66].

Якщо раніше викладач на лекції був головним джерелом професійної інформації, який реалізував репродуктивний метод навчання, то тепер студент зустрічається з багатьма цілком доступними методами навчання. Тому і функція викладача стає дещо іншою. Його метою стає розвиток здатності студента до самоосвіти. Для цього викладач прагне до створення студенту умов для підвищення якості його знань, підтримки і поглибленню творчих та інтелектуальних здібностей, розвитку вміння орієнтуватися у величезному інформаційному фаховому середовищі. Поступова зміна функцій учасників навчального процесу у вищій школі за рахунок використання інформаційних технологій, інформатизації навчального процесу є головним способом здійснення переходу до інноваційної освіти.

Отже, інновації у змісті освіти мають доповнюватися і реалізовуватися через оволодіння і впровадження професорсько-викладацьким складом ВНЗ інноваційних методів і форм навчання (діалогових, діагностичних, активних, інтерактивних, дистанційних, комп'ютерних, мультимедійних, телекомунікаційних, тренінгових, проектних), а також запроваджених альтернативних навчально-виховних технологій: алгоритмізованої, індивідуалізованої, диференційованої, модульної, колективної (в тому числі у малих групах) тощо [11, с. 107]. Тому, враховуючи деякі поняттєво-термінологічні розбіжності у назвах інноваційних методів навчання, слушно, на нашу думку, виокремити *інформаційно-комунікаційні та інтерактивні*.

Інформаційні технології дозволяють реалізувати принципи диференційованого та індивідуального підходу до навчання. На занятті викладач дає змогу кожному студенту самостійно працювати з навчальною інформацією. Інформаційні технології можна використовувати як для стаціонарного, так і дистанційного навчання за допомогою виходу студента у єдиний світовий інформаційний простір через сучасні методи зв'язку. Широкого застосування в цьому напрямку набули інтернет-технології (сайт, блог, форум, електронна пошта, чат, електронний журнал, пошукові системи, тематичні каталоги, освіт-

ні портали тощо), мультимедійні програмні засоби (комп'ютерні тренажери, мультимедіа-презентації, навчальні фільми, програмні засоби), комп'ютерне тестування, дистанційне (електронне) навчання, електронні підручники і навчальні матеріали, електронний парламент, електронний кабінет тощо [12, с. 103–105].

Останнім часом базовим принципом багатьох країн світу у сфері освіти став «рівний доступ молоді до якісної вищої освіти» незалежно від їх рівня матеріального забезпечення. Реалізації цього принципу сприяє впровадження відкритого доступу через Інтернет до кращих наукових центрів шляхом створення університетських електронних архівів відкритого доступу ОА (open access) – депозитаріїв сприяння поліпшенню доступу до освіти через більш повне інформаційне забезпечення користувачів університетських бібліотек, що підвищує конкурентоздатність кожного вищого навчального закладу, прискорює його вхід в європейський науково-освітній простір.

Як зазначає Білл Гейтс, онлайн-навчання (дистанційне навчання) – це рушійна сила революції у вищій освіті. Така форма навчання передбачає необхідність розробки викладачами відеолекцій із субтитрами, тестових конспектів, домашніх завдань, тестів тощо. Студенти спілкуються між собою на форумах, обмінюються інформацією. Онлайн-навчання дає змогу молоді безкоштовно отримувати сучасні знання, що допомагає їй у пошуку бажаної роботи. Тобто онлайн-освіта має належний потенціал впливу на життя людей. Головна перевага цієї системи освіти полягає у вільному доступі до навчання, незалежно від статків, місця проживання та стану здоров'я, у підготовці фахівця до виконання завдань науково-технічного, інноваційного та управлінського напрямів [13, с. 132].

Характерною ознакою сучасної вищої освіти є впровадження *електронного навчання* (e-навчання). Технологія e-навчання передбачає розгортання і впровадження у навчальний заклад електронних систем організації і керування навчальним процесом (Learning Management System – LMS) і наповнення цих систем електронним контентом (e-контент), який складається з електронних навчальних матеріалів різноманітного призначення.

Одним із часто вживаних засобів, що сприяють підвищенню пізнавальної активності студентів, є *електронний підручник*. Особливістю електронних видань є комплексне поєднання різних форм інформації (графічної, текстової, звукової, відео-) та їх виконання на будь-яких електронних носіях – магнітних, оптичних або публікацій у комп'ютерних мережах та ін. Електронні навчальні видання є необхідними для організації як аудиторної, так і самостійної роботи студентів.

Структура електронного підручника містить нормативну, навчальну складову та компонент контролю. У нормативний компонент включаються відомості про авторів, інформація про необхідне програмно-апаратне забезпечення, анотація дисципліни, методичні рекомендації щодо роботи з підручником,

робоча програма. Навчальна складова – це теоретичні матеріали, практичні, лабораторні семінари, завдання та проблемні ситуації, глосарій, дидактичні матеріали. Складова контролю реалізується через перелік питань для самоконтролю та інтерактивного тестування [12, с. 106–111].

Високу ефективність щодо підвищення якості знань, умінь та навичок студента при викладанні юридичних дисциплін забезпечує застосування таких інноваційних методів, форм і прийомів навчальної роботи, як метод конкретних ситуацій (МКС), або кейс-метод; проблемний (проблемно-пошуковий) метод; моделювання; PRES-формула; тренінги (індивідуальні та групові); метод інтерв'ю (інтерв'ювання); метод роботи в малих групах; аудіовізуальний метод навчання; ділова (рольова) гра (студенти перебувають у ролі законодавця, експерта, юрисконсульта, нотаріуса, клієнта, судді, прокурора, адвоката, слідчого); дискусія із запрошенням фахівців; аналіз помилок, колізій, казусів; брейнстормінг («мозковий штурм»); діалог Сократа (Сократів діалог); «займи позицію»: коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; майстер-класи; метод аналізу і діагностики ситуації; публічний виступ, тощо [12].

Коротко розглянемо найбільш вживані методи, які використовуються під час викладання дисциплін для студентів-правників.

Метод конкретних ситуацій (МКС), або кейс-метод («case study» – вивчення ситуації) передбачає прийняття студентами конкретного рішення у запропонованій ситуації. Для ефективного використання цього методу інформація, що міститься в кейсі, має відтворювати проблему з точки зору майбутньої професійної діяльності студента і може бути розв'язана декількома варіантами. Кожна група студентів у результаті обговорення пропонує свій варіант розв'язання проблеми, обґрунтовуючи його на основі отриманих знань з відповідної навчальної дисципліни. Викладач, готуючись до такого заняття, систематизує матеріал курсу, доповнює його міжпредметними зв'язками, спрямовує студентів на професійний, а не на побутовий підхід до аналізу ситуації.

Проблемний (проблемно-пошуковий) метод може застосовуватись при викладанні юридичних і неюридичних предметів. У процесі роботи з використанням цього методу застосовуються такі прийоми навчання, як створення проблемних ситуацій, організація колективного обговорення можливих підходів до їх вирішення. Існують різні варіанти методу: проблемний виклад навчального матеріалу, проблемні евристичні бесіди, виконання завдань проблемно-пошукового характеру тощо. Цей метод вимагає ретельної підготовки викладача і значних витрат навчального часу. Рекомендується поєднувати цей метод з іншими методами навчання, керуючись при цьому метою заняття.

Моделювання – метод вивчення та дослідження об'єктів та явищ на їхніх аналогах (моделях). Наприклад, застосування методу державно-правово-

го моделювання при вивченні державно-правової реальності спрямоване на відтворення механізму дії конституційного права і держави, процесів правового регулювання. Моделювання застосовується у процесі законотворчості, коли в уяві формується механізм впливу закону на конкретні суспільні відносини. На створеній правничій моделі шляхом уявного ідеального зображення об'єктів проводяться дослідження державно-правових явищ та процесів, які вивчаються.

PRES-формула (від англ. *Position* (позиція) – *Reason* (пояснення) – *Explanation or Example* (наприклад) – *Summary* (підсумок)) – метод навчання, який спрямований на зворотній зв'язок (рефлексію) викладач – студент. Метод полягає у застосуванні формули відповіді (позиція – пояснення чи обґрунтування – приклад – підсумок (висновки)) на поставлене питання. Таким чином, викладач одержує можливість за короткий проміжок часу отримати лаконічну інформацію про рівень знань студента, ступінь його розуміння професійних правничих знань, його моральну оцінку того чи іншого правничого процесу, явища, факту. Метод також спрямований на розвиток і закріплення навичок щодо аргументування, обґрунтування й захисту власної позиції у різному за типом спілкуванні, вміння коротко виступити (1–2 хв.) з 4 речень, коли час на дискусію обмежений.

Тренінги (індивідуальні та групові). Це ефективний для викладання метод, що підвищує інтенсивність навчання і спрямований на засвоєння прийомів практичного використання тієї чи іншої фахової технології. Метод виховує у студентів впевненість у власній компетентності, надаючи при цьому схему поведінки в типових ситуаціях, а також план дій, за яким можна розібрати будь-яку нестандартну ситуацію. Метод тренінгу, індивідуального чи групового, заслуговує на широке впровадження на юридичних факультетах, у правничих клініках тощо.

Метод інтерв'ю (інтерв'ювання) – допоміжний метод організації процесу удосконалення способів пошуку, обробки та отримання нової інформації шляхом розвитку комунікативних навичок студента. Інтерв'ю, як правило, проводяться у вигляді бесіди. За формою проведення може бути усним або письмовим. На підготовчому етапі студенти під керівництвом викладача формулюють запитання та їх послідовність. Інтерв'ю може братися як у викладача, так і у колеги-студента. Наприкінці заняття викладач підсумовує якість інтерв'ю, звертаючи увагу на поетапне його проведення.

Метод роботи в малих групах (від 2–3 до 5–7 осіб) Робота в малих групах дає можливість засвоїти навички співробітництва у невеликому колективі. Кожна мала група розв'язує проблему, яку ставить викладач. У малій групі є свій організатор, доповідач, хронометрист, спостерігач. Учасники, розв'язуючи проблему, відпрацьовують навички спілкування, вміння ставити запитання і відповідати на них, безконфліктно працювати над проблемою, поважати думку одне одного, коментуючи роботу кожного члена групи.

Підсумок та аналіз роботи студентів у малих групах проводить викладач.

Аудіовізуальний метод навчання. Спочатку цей метод застосовували для популяризації знань з метою залучення широкої аудиторії до навчання. Зараз за допомогою цього методу створюються аудіовізуальні навчальні курси, електронні підручники, комп'ютерні тестові завдання, тренінги і практичні посібники для індивідуально-дистанційного навчання, відеозапису різних форм навчання з метою наступного обговорення та аналізу дій учасників навчального процесу.

Ділова (рольова) гра – це модель процесів реальної діяльності. Ігровий метод, який використовується, проводиться за певними встановленими правилами. Крім того, особливе значення має проблема, піднята у грі, яка обумовлює її фахову (навчальну і виховну) цінність. Студенти-правники під час виконання ролей у грі стають безпосередніми «учасниками» наближеної до реальності дії. Викладач рекомендує кожному студенту думати, як його персонаж, зрозуміти його характер, відповідно до нього діяти в процесі виконання ролі. Ділова гра розкриває особистісні можливості кожного студента. Він може діагностувати власні можливості як окремо, так і у спільній діяльності з іншими членами рольової гри. Студенти-учасники гри не тільки стають творцями професійних ситуацій, а й проводять пошук шляхів та засобів оптимізації професійного спілкування, знаходять власні недоліки у грі і здійснюють кроки до їх ліквідації.

Зазначений метод може бути використаний у різних навчальних курсах: від «Конституційного права України» до «Мови права» при обговоренні законопроектів, стану виконання законодавства у різних сферах суспільної діяльності, підготовки студентів до навчальної, переддипломної практик та ін.

Для проведення гри спочатку здійснюється підготовка за таким планом: створення сюжету на основі конкретної життєвої ситуації; опрацювання сюжету: збір та опрацювання нормативних документів, розподіл ролей між учасниками гри, складання необхідних для конкретної гри юридичних документів, заяв, збір матеріалів судової справи, перевірка виконання законів тощо.

Після закінчення гри аналізуються дії учасників гри викладачем або запрошеними експертами та проводяться підсумки. Виявляються прогалини у знаннях студентів, що спонукає їх до посилення мотивації до навчання.

Ділова (рольова) гра сприяє поглибленню знань з юридичної дисципліни, що вивчається, отриманню навичок роботи в правничих органах, активізації розумової діяльності, збільшенню мотивації до навчання. Гра розширює кругозір, пізнавальні інтереси і творчу кмітливість студентів.

«Мозковий штурм» (брейнстормінг від англ. brain storming) – один з найбільш популярних методів стимулювання творчої активності. Дає можливість знайти розв'язок складних задач, застосовуючи особливі правила обговорення проблеми. При використанні

методу досягаються нестандартні рішення проблем. Мозковий штурм як метод не припускає критики висунутих студентами-учасниками ідей. Учасники гри продукують найрізноманітніші ідеї щодо розв'язку поставленої викладачем проблеми. Будь-яка ідея приймається. Причому кількість ідей повинна бути якнайбільшою. Після закінчення «штурму» проводиться аналіз висунутих ідей і вибираються декілька найкращих.

«Мозковий штурм» психологічно спрямований на створення умов праці членів групи в одній команді, виробляє толерантність до думки кожного члена групи.

«Сократів діалог» – метод, в основі якого лежить прийом ефективної комунікації. Проведення Сократового діалогу складається з трьох етапів: згода; сумнів; аргументація. В сучасному варіанті метод Сократа полягає в тому, що свою думку ви розділяєте на малі частини і кожну подаєте у формі запитання, яке передбачає просту і передбачувану відповідь. Тактичною метою діалогу є приведення опонента до суперечності з самим собою. Майстерно поставленими питаннями опонент попадає в ситуацію, яка змушує його визнати своє нерозуміння питання. Так можна змусити людину добровільно відмовитися від стереотипів мислення, від звичних догм і зручних концептів. Техніка ведення діалогу підходить до кожної вербальної взаємодії – розмов, конфліктів, дискусій, обговорення тощо.

«Сократів діалог» – вдалий метод конструктивно-го спілкування, адже від необхідності щось доводити студенти навчаються переходити до пошуку точок дотику в процесі комунікації.

«Займи позицію» – метод, що дає можливість виявляти реальні думки опонента щодо конкретної справи, події, процесу тощо, побачити прихильників і противників тієї чи іншої позиції, почати аргументоване обговорення справи, яке розпочинається з постановки дискусійного питання, тобто питання, що припускає протилежні, взаємовиключні відповіді (наприклад, «Ви за чи проти скасування смертної кари?»). Всі учасники, подумавши, доходять різних висновків. Зайнявши позицію, учасники обмінюються думками з дискусійної проблеми і наводять аргументи на підтримку своєї позиції. При цьому будь-який учасник може вільно змінити позицію під впливом переконливих аргументів.

Метод проектів – це педагогічна технологія, спрямована не на інтеграцію та узагальнення набутих студентом знань, а на їх практичне застосування та на здобування нових знань різними шляхами, в тому числі і самоосвітою. Активне прилучення до суті тих або інших проектів дає можливість студентам-правникам осягнути можливі способи людської діяльності у відповідному соціокультурному середовищі. Проектування – особливий тип інтелектуальної діяльності, відмінною особливістю якої є перспективна орієнтація, практично спрямоване дослідження. Прикладом проектного завдання може стати моніторинг, аналітичний огляд (звіт), здійснення правової або судової експертизи, випуск збірни-

ка документів, підготовка рольової гри, організація дискусії, судових дебатів та їх відеозапис тощо.

Метод творчого пошуку (дослідження). Найчастіше метод застосовується при виконанні творчих завдань. Викладач пропонує студентам завдання такого типу, коли нема дефіциту часу для виконання: найчастіше на семінарських, практичних заняттях, при виконанні самостійних домашніх робіт. Метод творчого пошуку студентів викладач застосовує, коли хоче підвищити інтерес слухачів до предмета, поглибити вивчення окремих опорних питань курсу, що викладається з метою залучення студента-правника до науково-дослідницької роботи. При застосуванні методу дуже важливо дотримуватись основних правил дидактики (від малого до великого, від простого до складного, від конкретного до абстрактного), поступово переходячи до більш складних завдань. До прикладу, надати завдання студенту у такій послідовності: а) запропонувати добірку матеріалу, який міг би бути підставою для здійснення позову на захист честі, гідності й ділової репутації; б) скласти позовну заяву або проаналізувати документ, укладений іншим студентом, на підставі якого зробити експертний висновок; в) взяти участь (як виконувач певної ролі) у рольовій грі «судовий процес»; г) скласти апеляційну скаргу; д) розробити план і матеріали навчального судового засідання. Застосовується метод творчого пошуку під час виконання студентом складних комплексних завдань таких як: підготовка висновків і пропозицій до законопроекту, зокрема участі у розробці проектів нормативно-правових актів щодо законодавчого забезпечення реалізації Угоди про асоціацію України в ЄС; укладання пакету документів у конкретній справі; підготовка аналітичних матеріалів до публікації у фахових виданнях тощо.

У сучасному навчальному процесі застосування методу дослідження є основним, адже він комплексно, на основі знань і умінь студента, дає можливість втілювати індивідуально-творчий підхід у навчання.

Окрім вищезазначених методів, прийомів і форм аудиторної і позааудиторної роботи, ефективними є також дискусії із запрошенням експертів, публічні виступи на конкретну тему (імпровізація), тренінги вміння відтворювати перебіг подій шляхом допиту очевидця (реконструкція), цільове спостереження за певним процесом з метою з'ясування його відповідності бажаному результату або заданим параметрам (моніторинг, аналіз і діагностика ситуації). На їхній основі проводиться прогнозування, тлумачення (в усіх його різновидах), коментування (правових норм, подій тощо), аналіз помилок, колізій, казусів, дається оцінка (або самооцінка) дій учасників.

Формуванню юридичних професійних умінь і навичок майбутнього фахівця сприяє його участь у роботі експериментальних новаторських творчих лабораторій, науково-дослідницьких центрів, громадських організацій, об'єднань молодих правників, правничих клінік тощо. Заохочувальними та вмотивованими щодо поглиблення фахової освіти є також проведення різноманітних професійних конкурсів і

змагань (наприклад, конкурс знавців права, юридичний брейн-ринг, змагання риторів, навчальні ігри з парламентських або теледебатів тощо).

Застосування інноваційних технологій у навчальному процесі змушує викладача оволодівати новими засобами у навчанні – наочними, технічними, комп'ютерною технікою. Вивчити та випробувати нові форми і види робіт, залучаючи при цьому до створення та розроблення оптимальної системи засобів та інструментів навчання студентів [2, с. 7; 8; 9; 10; 13].

Отже, удосконалення й реформування сучасної системи фахової підготовки правників у вищих навчальних закладах України є надзвичайно важливою науково-освітньою проблемою. Її можна вирішити лише комплексно, врахувавши усі вимоги до суспільних потреб України у створенні ефективної системи правового забезпечення; виконання основних завдань та принципів створення зони Європейської вищої освіти; найкращого вітчизняного та зарубіжного освітнього досвіду щодо розробки та застосування найбільш ефективних методів і форм навчання у вищій юридичній освіті.

Створення інноваційного науково-освітнього клімату у вищих навчальних закладах визначає введення у навчальний процес інноваційних технологій, що в результаті збільшує творчу ініціативу студентів, оптимально поєднує їх навчальну і науково-дослідницьку роботу, теорію з практикою, класичних методів викладання з інноваційними. Це дозволить удосконалити сучасний навчальний процес при викладанні правових дисциплін у вищих навчальних закладах, підвищити його якість та ефективність.

Кваліфіковану інформаційну та науково-методичну допомогу у створенні й упровадженні інноваційних технологій та найбільш ефективних методів

і форм навчання викладачі-правники можуть отримати в процесі їх участі у науково-методичних семінарах, конференціях, тренінгах, інших кафедральних та факультетських заходах науково-методичного плану.

Стратегічними напрямками розвитку вищої юридичної освіти в Україні є створення умов перетворення кількісних показників освітньої діяльності в якісні. Цей трансформаційний процес має відбуватися за рахунок підготовки фахівців, спроможних захистити та підтримати правові інтереси України у жорстких умовах сучасності, враховуючи євроінтеграційні процеси і членство України в СОТ.

Розробка та застосування інноваційних технологій навчання у вищій юридичній освіті, а також діагностика якості знань мають носити системний характер, що підвищить навчально-методичний рівень та забезпечить стійкий зв'язок між усіма елементами навчального процесу, і, як наслідок, підвищить його керованість.

Системне впровадження інноваційних технологій в усі форми навчання як по вертикалі навчального плану (навчальні дисципліни), так і по його горизонталі (види навчального процесу: лекції, семінари, практичні, лабораторні, самостійна робота студента, практика, курсові та дипломні роботи, заліки, іспити, поточний контроль) за всіма спеціальностями та напрямками навчання дасть можливість за рахунок скорочення аудиторного навантаження збільшити час на самостійне вивчення чи поглиблення знань з окремих модулів (тем) кожної з навчальних дисциплін.

Запровадження нових концептуальних підходів у навчальному процесі здобуття вищої юридичної освіти вимагає також введення нової комплексної системи діагностики знань студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вища освіта України і Болонський процес : [навч. посіб.] / [М. Степко, Я. Болюбаш, В. Шинкарук та ін.]. – Тернопіль : Навчальна книга– Богдан, 2004. – 242 с.
2. Артикуца Н. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті. Інноваційні технології у вищій юридичній освіті / Н. Артикуца // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції, присвяченої 390-річчю з дня заснування Київської братської школи-предтечі Києво-Могилянської академії (25–28 травня 2005 року) / відп. ред. Н. Артикуца. – К., 2005. – С. 3–25.
3. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 років) / за ред. В. Кременя. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2004. – 147 с.
4. Куклін О. Концептуальні засади інноваційного розвитку вищих навчальних закладів / О. Куклін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekonomy.nauka.com.ua>.
5. Інтерактивні технології як складова інноваційного перетворення системи вищої освіти / [І. Коцан, М. Яцишин, Ю. Коренга] // Міжнародний науковий вісник : збірник наукових праць / ред. кол. І. Артьомов (голова) та ін. – Спецвип. 1(10). – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. – С. 343–348.
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К. : «Укр. енци.», 1998– . – Т. 2. – 1998. – 691 с.
7. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556 – VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37–38. – С. 2716. – Ст. 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/l_556-18.
8. Луговий В. Управління якістю викладання у вищій школі: теоретико– методологічний і практичний аспекти / В. Луговий // Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : [монографія] / [авт. кол.: В. Луговий, М. Левшин, О. Бондаренко та ін.]; за ред. В. Андрущенко, В. Лугового. – К. : Педагогічна думка, 2011. – С. 5–34.
9. Моца А. Теоретико-методичний аспект інноваційного розвитку вищої освіти України / А. Моца // Міжнародний науковий вісник : збірник наукових праць / ред. кол. І. Артьомов (голова) та ін. – Спецвип. 1(10). – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. – С. 258–266.
10. Медведовська Т. Інноваційна лекція як засіб розвитку пізнавальної самостійності студентів вищих навчальних закладів / Т. Медведовська // Вища освіта України. – 2012. – № 1. – Т. 1. – С. 63–67.
11. Силадій І. Якісна освіта в контексті управління впровадженням інновацій / І. Силадій // Вища освіта України. – 2011. – № 4. – С. 105–112.

12. Інноваційні технології в розвитку наукової думки сьогодення: теоретико-практичний аналіз та науково-методичні коментарі : [колективна монографія] / [Л. Василевич, М. Василевич, М. Астаф'єва, Д. Бодненко, С. Семеняка, Р. Дереновський, О. Заболотна, О. Євсюков, М. Кляп, М. Кляп, А. Моца, І. Накашидзе, Н. Ястремська]. – Кіровоград : «Поліграфія», 2015. – 560 с.

13. Гаращук О. Вища освіта України на шляху інтернаціоналізації та входження в європейський науково-освітній простір / О. Гаращук // Міжнародний науковий вісник : збірник наукових праць /ред. кол. І. Артьомов (голова) та ін. – Спецвип. 1(10). – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. – с. 120–138.

УДК 336.02

СИСТЕМА ОРГАНІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ФІСКАЛЬНУ ФУНКЦІЮ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

SYSTEM OF EXERCISING FISCAL FUNCTIONS OF THE STATE: THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS

Носіков Д.М.,
здобувач

*Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України*

Стаття присвячена висвітленню інституційного аспекту здійснення фіскальної функції держави. Проаналізовано основні підходи до побудови системи органів, що здійснюють фіскальну функцію держави. Визначено види фіскальних органів та сучасні тенденції їх системно-структурної організації.

Ключові слова: державний апарат, державні органи, фіскальна функція держави, фіскальні органи, система фіскальних органів.

Статья посвящена институциональному аспекту осуществления фискальной функции государства. Проанализированы основные подходы к построению системы органов, осуществляющих фискальную функцию государства. Определены виды фискальных органов и современные тенденции их системно-структурной организации.

Ключевые слова: государственный аппарат, государственные органы, фискальная функция государства, фискальные органы, система фискальных органов.

The article is focused on highlighting the institutional aspect of the implementation of fiscal function of the state. The basic approaches to building a system of agencies realizing the fiscal function of the state have been analyzed. The types of fiscal authorities and current tendencies of their systematic and structural organization have been defined.

Key words: state apparatus, state agencies, fiscal function of the state, fiscal authorities, system of fiscal authorities.

Постановка проблеми. Процес дослідження генезису, еволюції системи органів, що здійснюють фіскальну функцію, та її складових актуалізує широке коло теоретико-правових, гносеологічних і методологічних проблем, пов'язаних із пізнанням загальних закономірностей розвитку цієї підсистеми державного апарату. Відповідна проблематика ще більш актуалізується в умовах проведення суттєвих інституційних перетворень у фіскальній сфері, які переживає зараз Україна та інші пострадянські країни.

Стан дослідження. Науковий аналіз існуючих систем органів, що здійснюють фіскальну функцію, дотепер здійснювався здебільшого в межах галузевих юридичних наук, насамперед, фахівцями в галузі адміністративного та фінансового права (В.Г. Князєв, В.І. Кравченко, М.П. Кучерявенко, Ю.О. Соловійова, М.Є. Тарасов, Д.Г. Чернік, І.Д. Якушик та ін.). Водночас представники загально-теоретичної юриспруденції досі обходять увагою систему названих органів, зосереджуючись на за-

гальних принципах побудови державного апарату чи державного механізму в цілому.

Метою статті є визначення із загальнотеоретичних позицій основних підходів до побудови системи органів, що здійснюють фіскальну функцію, їх видового розмаїття, а також сучасних тенденцій їх системно-структурної організації.

Виклад основного матеріалу. Фінансову діяльність здійснюють усі без винятку державні органи, адже виконання функцій держави за всіма напрямками пов'язане з використанням фінансів. У ній беруть участь і органи місцевого самоврядування, оскільки для реалізації їхніх завдань теж потрібні фінансові ресурси, регулювання фінансових відносин. Проте через відмінності правового статусу тих чи інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, особливості їхнього місця й ролі в загальному механізмі публічної влади масштаби їх фінансової діяльності неоднакові.

Слід відзначити, що участь у здійсненні фіскальної функції держави здійснюють далеко не всі